

sinin şerhi olan, *el-Câmî* veya *Molla Câmi* olarak bilinen eser üzerine yapılmış bir şerhtir.

Rahmi Efendi'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *Devhâtü'l-anâdîl 'alâ Tuḥfeti'l-'Avâmîl* (Birgivi'nin 'Avâmîline Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in yazdığı şerh üzerine yapılan hâşiyedir); *İsâletü'n-nef'iyye* (ilm-i vaz'a dair bir eserdir); *Gâliyetü'n-nevâfic 'ale'n-Netâyic* (Birgivi'nin *İzhârü'l-esrâr*'ına Adalı Şeyh Mustafa'nın yazdığı *Netâ'icü'l-efkâr* isimli şerhin hâşiyesidir); *el-Feyzû'l-kudsî 'ale't-Tarsûsî* (Molla Hüseyin'in *Mir'âtü'l-uşûl*üne Tarsûsî Mehmed Efendi'nin yazdığı hâşiyeye üzerine yazılmış bir hâşiyedir); *Tercüme-i Mir'ât* (*Mir'âtü'l-uşûl*'ün tercümesidir); *Ma'nây-ı Mutaavaata Dâir Risâle*.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicil Dosyaları, nr. 180, 1193; *Sicil Defteri*, I, 167; *Osmanlı Müellifleri*, I, 319; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1996, III, 278; *Her Yönüyle Kemaliye (Eğîn)*, İstanbul 1996, s. 773-774, 779; Nuri Özcan, "Hâfız Sâmî", *DİA*, XV, 102.

TAHSİN ÖZCAN

RAHOVA

Bulgaristan'da
bugün Orjahovo adını taşıyan
eski bir kale ve kasaba.

Bulgaristan'ın kuzeybatısında Tuna nehrinin sağ kıyısındaki bir düzlükte deniz seviyesinden 95 m. yükseklikte kurulmuştur. Ortaçağ'da sağlam bir kale ve buna bağlı küçük bir yerleşim yeri iken Osmanlı döneminde (1395-1877) Niğbolu sancağının büyük bir kaza merkezi ve Tuna nehrinin kuzey bölgesinde kalan Romanya ile canlı bir ticarete sahip önemli bir nehir iskelesi olmuştur. Rahova ismi Slav kökenli olup "cevizlik" anlamına gelir. Tarih boyunca gerek kasaba gerekse kaza olarak Rahova bir hristiyan Bulgar yerleşim birimi şeklinde kaldı ve defalarca uğradığı yıkımlar neticesinde şiddet dolu bir tarihle hatırlanır oldu.

Rahova'dan ilk defa 1283'te Macar Kralı IV. Ladislav'ın fermanında bahsedilir. Burada Rahova'nın 1260-1261'de IV. Ladislav'ın babası Kral Stephan tarafından ele geçirilmesine işaret edilmiştir. Bununla birlikte Rahova'nın bölgedeki ikinci Bizans hâkimiyeti döneminde (960-1186) kurulmuş olma ihtimali büyüktür. Ancak II. Bulgar İmparatorluğu devrinden (1186-1393) kalma herhangi bir yazılı belge günümü-

ze ulaşmamıştır. 1968-1972 yıllarında eski kale civarında yapılan arkeolojik çalışmalarda XII ve XV. yüzyıllardan kalma madenî paralar ve büyük yangınların izleri kadar XII ve XIV. yüzyıl Bizans ve Çar İvan Aleksandar'a (1331-1371) ait eski Bulgar paraları da ortaya çıkarılmıştır. XIII. yüzyılda hristiyanlaşmış Kuman / Kıpçak Türkleri Rahova bölgesine yerleşmiştir. Önemli bir kasaba olan Eltemir hâlâ bu koloninin izlerini taşır. Eltemir, Bulgar / Kuman Çarı Georgi Terter'in (1270-1292) kardeşi idi.

797'de (1395) Rahova, Niğbolu ile birlikte Osmanlılar tarafından fethedildi. Ertesi yıl Niğbolu'ya yönelen Haçlı seferi esnasında Fransız Mareşali Jean Boucicaut kumandasındaki Fransızlar tarafından şiddetli çarpışmalardan sonra ele geçirilerek yıkıldı. Hristiyan nüfus isteğe bağlı olarak teslim alındı. Kral Szigismund'un emriyle kaledeki Türkler'in bir bölümü kılıçtan geçirildi. Esir alınanlar da Niğbolu savaşının başlamasından biraz önce öldürüldü. Yıkılan Rahova Kalesi tekrar inşa edilmedi. Burgundiya şövalyesi ve donanma kumandanı Walerand de Wavrin 1445'te söz konusu kaleyi harabe olarak zikreder. Bundan az sonra kalenin tekrar yapılmış olduğu anlaşılır. Nitekim 1459 tarihli Fra Mauro haritası, hemen hemen Mareşal Boucicout'un tasvir ettiği gibi kısmen çift surlarıyla birlikte kalenin iyi durumda bir resmini gösterir.

866 (1461-62) kışında Eflak hâkimi Vlad (Kazıklı Voyvoda) Rahova'yı imha ederek müslüman ve hristiyanlardan oluşan nüfusun hepsini katletti. 884 (1479) tarihli, bugüne ulaşan en eski Osmanlı tahrir kaydına göre Rahova seksen altı hristiyan erkek ve on dört dul (kadın) hânesiyle birlikte sadece dokuz müslüman hânesine sahipti (toplam doksan dokuz hâne, yaklaşık 500 kişi). 925 (1519) yılında kasaba hemen hemen eski haline dönerek nüfusu elli iki müslüman ve 140 hristiyan aileye ulaştı (toplam 1000 kişi). Söz konusu tahrirde Yazıcı Bâli Bey'in adını taşıyan bir de hamam zikredilir. Kayıtlar, buranın Eflak ile (Walachia) birlikte Rahova'nın da büyük öneme sahip bir ticaret merkezi olduğunu gösterir. İskele gümrüğü, Niğbolu sancağına ait Tuna nehri üzerindeki ilk liman olması sebebiyle yıllık 686.000 akçe vergi geliriye sahipti. İskeleye hizmetlerinden dolayı Rahova nüfusu avâz-ı dîvâniyye vergisinden muaf tutuldu. Ticaretin bir diğer önemli göstergesi vergi ödemeyen yahudi cemaatinin varlığı idi.

XVI. yüzyıl boyunca Rahova müslüman Türk ve hristiyan nüfusuyla ilerleme kaydetti. 987 (1579) yılı tahrir kayıtlarında burası 142 müslüman, 203 hristiyan hâne-siyle (toplam 345 hâne, yaklaşık 1700 kişi) üç müslüman ve üç hristiyan mahallesine ayrılan bir kasaba olarak görülür. Müslümanların bir yeni camisi ve iki mescidi, hristiyanların daha önceki kaynaklarda zikredilmeyen bir manastırı (Sveti Spas) bulunmaktaydı. Bu nisbî ferahlık dönemi 1596'da Eflak Voyvodası Miha'il'in şiddet dolu iş-galiyle sona erdi. Kale Türk askerinin direnişine rağmen ele geçirilerek yıkıldı. Hristiyan nüfusun büyük bir bölümü Eflak'a sürüldü. Müslümanların çoğu öldürüldü. 1011 (1602) tarihli cizye kayıtları kasabada sadece otuz hristiyan hânesini zikreder (BA, MAD, nr. 14912). Rahova nahiyesinin köyleri de benzeri bir durum gösterir. Meselâ Eltemir'de 988'de (1580) 100 hâne 1015'te (1606) otuz üçe, Suhace'de 1580'de seksen hâne 1011'de (1602) on dokuza, yine Gabrovçe'de otuz dokuz hâne on dokuza düştü. Rahova kasabası yıkılan kalenin yarım mil uzağında tekrar inşa edildi. 1666'da dahi Evliya Çelebi Eflak voyvodasının trajik saldırı anılarını hatırlatır. Beşgen şeklindeki kalenin harap durumda olduğunu, içinde ancak beş hânesi ve bir camisiyle viran bir hamamının kaldığını, aşağı varoş kısmında Tuna kenarındaki evlerin bayıra doğru sıralandığını, bunların sayısının 100 kadar olduğunu belirtir. Ayrıca bu kesimde Hacı Mustafa adlı bir tüccar yeni bir mescid inşa ettirmekteydi. Bunun dışında bir mescid, bir medrese ve tekke ile on beş dükkân, bir küçük han bulunmaktaydı (*Seyahatnâme*, VII, 461-462). 1697'de Macar seyyahı Janos Komaromi de Rahova Kalesi'nin metruk durumda olduğunu yazar. Rahova XVIII. yüzyılın büyük bir bölümünde müstahkem mekân olmasının faydasını gördü. 1165 (1752) tarihli *Mufasssal Avâz Defteri*'nde "nefs-i Palanka-i Rahova"da yirmi dokuz müstahfizân, altmış yeniçeri, altı topçu, dört imam, dört müezzin ve beş zâbit toplam 106 kişiden oluşan bir garnizon zikredilir. Sivil hristiyan nüfusu on altı hâneye düşmüştür (BA, MAD, nr. 2846). O tarihlerde bütün yerleşim 550-600 nüfusa sahip olmalıdır.

XVIII. yüzyılın sonundan itibaren ve XIX. yüzyılda buraya Bulgar nüfusu yerleşmeye başladı. Aynı dönemde Tuna nehrinin diğer tarafındaki pek çok Eflaklı kendi kasabalarının hristiyan beylerinin sömürsünden kurtulmak için Osmanlı bölgesine kaçtı ve bunların bir kısmı Rahova'ya, bir

kısmı da civardaki köylere yerleşti. 1829'da Türk-Rus savaşı esnasında General Geismar kumandasındaki Rus ordusu Rahova'yı kısa süre için ele geçirdi. XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı hükümeti Kırım'dan kaçan Tatar ve Kafkasya'dan gelen Çeçen mültecileri Rahova ve köylerine yerleştirdi. Böylece müslüman Mahmûdiye ve Mecidiye köyleri oluşturuldu. 1870'te Felix Kanitz, Rahova'nın Osmanlı kaymakamı Ahmed Bey'i insancıl olması, bunun yanında pek çok köydeki Bulgarlar'ı okul ve kiliselerini inşa etmek için teşvik etmesi, para ve inşaat malzemesi vererek desteklemesi sebebiyle över. Buranın 500 müslüman yanında Bulgarlar'la Romenler'den oluşan 210 hristiyan hânesine sahip olduğunu yazar.

Osmanlı döneminin son yıllarına ait Tuna vilâyeti salnâmelerinde Rahova'nın 612 hâne, 170 dükkân, yedi han, dört cami ve iki kilisesi olduğu kayıtlıdır. Kasabada yaşayanların hemen hemen yarısını hâlâ müslümanlar oluşturmaktadır. Civarında altmış köyü vardır. Bu köylerin sadece yedisinin adı Türkçe'dir. Müslüman ve hristiyan karışık olan Hayreddin ve Eltemir köyleri eskidir. Mahmûdiye ve Mecidiye köylerinde olduğu gibi Üç Pınar ve İsmail Pınar köyleri de genelde müslümanlarla meşkûndür. Diğer on altı köyün isimleri Slavca olup vatandaşlarının çoğunluğu müslümanlardan (Pomaklar) oluşmaktadır. Rahova kazasının bütününde % 16'sı müslüman olan 12.767 hâne halkı bulunmaktadır.

1877 sonbaharında Rahova ve civarı Rus ordusu tarafından ele geçirildi. Resmî olarak 21 Kasım 1877'de Rahova'da Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. Müslüman nüfusun büyük bir kısmı Rahova'yı terketti. 1877-1878 yılının şiddetli geçen kışında boş olan pek çok Türk, Tatar ve Çerkez evi imha edildi. 1887 yılının Bulgar seçim sonuçlarına göre Rahova'nın nüfusu 2959'u hristiyan (Bulgarlar ve Romenler), 1053'ü müslüman ve 367 "diğerleri" olmak üzere toplam 4379'u bulmaktadır. 1934'te hristiyanların nüfusu 5532'ye çıkar, müslümanların nüfusu 925'e düşer. Rahova kasabası canlı bir iskeleye sahipti; bunun yanında tarım, şarap üretimi, ticaret ve el sanatları ile hayatını sürdürüyordu. 1945'ten sonra Rahova, Selanovtsi köyü ile birleşti. 1972'den sonra aralarındaki küçük bir müslüman cemaatinin de bulunduğu nüfusu günümüzde 14.000'in üzerine çıkmış bulunmaktadır. Eski kalesinin ayakta kalan tek kulesine rağmen Rahova olaylarla dolu geçmişini hatırlatacak tarihî mekânlara sahip değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, 6 defa, 1290/1873 senesi, s. 182-185; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İlî Defteri: 937/1530 (nşr. Ahmet Özkılınç v.dğr.), Ankara 2002, II, 508-509, 511, 520; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 461-462; A. S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, London 1938, s. 444-445, 447; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Balgarija*, Sofia 1939, s. 313-314; *Turski Izvori za Bălgarskata Istorija* (ed. N. Todorov – B. Nedkov), Sofia 1966, II, 243; D. Dimitrova, "Srednovekovnata krepost Kamăka kraj Orahovo", *Arhitektura na Părvata i Vtorata Bălgarska država*, Sofia 1975, s. 165-181; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1882, II, 172-174; Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei (1864-1878)*, Freiburg 1976, s. 322; P. Mijatev, *Madžarski pātepi za Balkanite*, Sofia 1976, s. 39; A. Kuzev – V. Gjuzelev, *Balgarski Srednovekovni Gradove i Kreposti*, Sofia 1981, I, 120-124; "Orjahovo", *Kratka Bălgarska Enciklopedija*, Sofia 1967, IV, 21.

MACHIEL KIEL

RÂİ el-ENDELÜSİ (الرأى الأندلسي)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İsmâil er-Râî el-Endelûsî el-Girnâtî (ö. 853/1450)

Nahiv ve fıkıh âlimi, şair.

Genellikle kabul edildiğine göre 782 (1380) yılında Nasrîler'in başşehri Gırnata'da doğdu ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirdi. Gırnata'nın kumaşçılar çarşısında ticaretle uğraşan babası ona iyi bir eğitim imkânı sağladı. el-Câmiu'l-kebîr (el-Câmiu'l-a'zam), Mescidü'l-Kaysâriyye ve Nasriyye (Yûsufiyye) Medresesi'nde başta Ali b. Muhammed el-Girnâtî, İbn Sirâc ve Mîntûrî olmak üzere çeşitli âlimlerden Arap dili, fıkıh ve fıkıh usulü ile hadis, tefsir ve kıraat dersleri aldı. Öğrencisi Burhâneddin el-Bikâî'nin kaydettiğine göre ('*Unvânü'z-zamân*, vr. 339^b-340^a) 824'te (1421) hac farızasını yerine getirmek ve ilim tahsil etmek amacıyla Gırnata'dan hareket ederek Tunus, Sefâkus ve İskenderiye'ye uğradıktan sonra 825 (1422) yılının başında Kahire'ye ulaştı ve haccın ardından 826'da (1423) Kahire'ye yerleşti. Başta İbn Ha-cer el-Askalânî olmak üzere Ahmed b. Mûsâ el-Metbûlî, İbnü'l-Cezerî, Sâlih b. Muhammed ez-Zevâvî gibi âlimlerden ve Sâlihiyye Medresesi'nin zengin kütüphanesinden faydalandı. Burada Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta fî aḥbârî Gırnâta* adlı eserine hâşiye ve ta'likler düştü (Makkarî, VII, 106). Endülüs ve Mağrib'in sahil şehirlerinin yanı sıra Dimaşk,

Kudüs ve el-Halîl'i de ziyaret etti. Ayrıca Fas'a gittiğini, burada Ömer b. Atıyye ile Süleyman b. Vîlie'den Arapça ve tefsir okuduğunu yine öğrencisi Bikâî kaydetmektedir ('*Unvânü'z-zamân*, vr. 340^a). Râî zaman zaman Endülüs'e gidip Kahire'ye döndü (*el-Ecvibetü'l-merziyye*, vr. 55^a). 828 (1425) yılında ticaret için Tunus'a gitti. Kahire'ye dönünce özellikle şöhretini sağlayan Arap diliyle ilgili dersler vermeye başladı. Burhâneddin el-Bikâî, Takıyyüddin İbn Fehd, Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Muhib, Ali b. Abdullah es-Senhûrî öğrencilerinden bazılarıdır. Kahire'deki Müeyyediyye Camii'nde bir süre Mâlikî imamı olarak görev yapan Râî hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetti ve 27 Zilhicce 853'te (10 Şubat 1450) Kahire'de vefat etti ve Sahrâ Kabristanlığı'nda Zeynüddin el-İrâkî'nin yanına defnedildi.

Nahiv, fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında temayüz eden Râî gramer ve i'raba dair zor meseleleri çözmekle tanınmış ve bu tür sorulara verdiği cevapları bir kitapta toplamıştır. Burada Ebû Hayyân el-Endelûsî ile Muhammed b. Muhammed el-Makkarî'nin görüşlerini eleştirmiştir (*el-Ecvibetü'l-merziyye*, vr. 45^a, 46^b-47^a). Arap dilini öğrenmeyi her mümine düşen bir vecibe olarak gören Râî Arapça'nın diğer ilimlerin anahtarı olduğunu, Arapça'ya vâkıf olmadan diğer ilimlere başlayanların ışıksız gecede yolculuk yapan kimselere benzediğini söyler ('*Unvânü'l-ifâde*, Mukaddime). *İntişârü'l-fakîr* adlı eserinden onun bid'atlara karşı ıslahî bir eğilime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerini orta seviyede kabul eden Şemseddin es-Sehâvî birçoğunu kendisinden yazdığını, ancak zamanla bir kısmını kaybettiğini belirtir (*ed-Dav'ü'l-lâmî*, V, 203). Râî'nin bazı eserleriyle bir kısım biyografilerde yer alan şiirlerinde ölüm ve âhiret düşüncesi, vatan ve dost özlemi, nimete şükür, hakka riayet, hikemiyat, takvâya teşvik, mezhep taassubuna eleştiri, nahiv lugazları gibi konuların işlendiği görülür (*a.g.e.*, V, 203; *et-Tib-rû'l-mesbûk*, s. 292-293; Makkarî, II, 695-696).

Eserleri. 1. *el-Ecvibetü'l-merziyye 'ani'l-es'ileti'n-nahviyye*. Öğrencilerinin sorduğu kırk dört gramer sorusuna verdiği cevaplardan oluşur. Makkarî sorulardan hareketle hazırladığı için nevâzil ve fetâvâ kitaplarına benzettiği esere *en-Nevâzilü'n-nahviyye* adını vermiştir (Kahire, Dârü'l-kütübî'l-vefâiyye, Nahiv, Teymûr, nr. 393; Tunus, Dârü'l-kütübî'l-vataniyye, nr. 9322, 21165). Selâme Abdülkâ-